

Melih Ammar Demirci

<https://orcid.org/0000-0002-9047-6664>

Graduate Student, Sinop University, Graduate School of Education, Department of Political Science and Public Administration, Turkey- melihdemirc@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Demirci, M. A. (2023). Doğu'da Yönetici Tasviri: Hasan Bey-zade Ahmet Paşa'nın Siyasetnamesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (2), 225-240.

Doğu'da Yönetici Tasviri: Hasan Bey-zade Ahmet Paşa'nın Siyasetnamesi

Öz

Türk İslam tarihinde önemli yere sahip olan siyasetnameler tarih boyunca hükümdarlara yol gösteren eserler olmuştur. Bu doğrultuda yönetim literatürü incelendiğinde; Doğu dünyasındaki yönetim çalışmalarının Batı dünyasındaki çalışmalardan yüzyıllar önce başladığı ancak günümüzde bu çalışmalardan daha çok Batı dünyasındaki yönetim çalışmalarının ön planda olduğu görülmektedir. Bu nedenle yöneticide olması istenen ve istenmeyen özelliklerin Doğu literatüründe karşılığının ortaya konulması amacıyla bu çalışmada; 17. yüzyıl devlet adamlarından Hasan Bey-zade Ahmed Paşa'nın Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kulavuzu (Usulî'l-Hikem fî Nizami'l-Âlem) adlı siyasetname türündeki eseri incelenmiştir. Çalışmada yöneticilerde olması beklenen özellikler ile olmaması istenen özellikler doküman analizi yöntemiyle ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve elde edilen sonuçlar, kelime sıklığına göre tablolastırılmıştır. Tespit edilen özelliklerin eserdeki tanımlarının yanı sıra hikâyeler, ayetler ve hadislere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Bey-zade Ahmet Paşa, Siyasetname, Devlet Yönetimi, Yönetici, Türk-İslam Yönetim Düşüncesi

Executive Description in the East: Hasan Bey-zade Ahmet Paşa's Political Book

Abstract

Political books (treatises), which have an important place in Turkish-Islamic history, have been works that have guided the rulers throughout history. In this direction, when the management literature is examined, it is seen that the management studies in the Eastern world started centuries before those in the Western world, but today, the latter (ones) are more prominent than the former (ones). For this reason, in this study, in order to reveal the equivalent of the desired and undesirable features in the manager (executive) in the Eastern literature; The work of the 17th century statesman, Hasan Bey-zade Ahmed Paşa, called Wisdom Guide for the State Administration (Usuli'l-Hikem fi Nizami'l-Âlem) has been examined. In the study, the features that are expected to be and not to be in the managers were tried to reveal by the document analysis method, and the results were tabulated according to the word frequency. In addition to the definitions of the determined features in the work, stories, verses and hadiths are also included.

Keywords: *Hasan Bey-zade Ahmet Paşa, Political Books, State Administration, Executive, Turkish-Islamic Administrative Thought*

Giriş

Siyasetnameler, devlet başkanları ile idarecilere yol gösterici ve esasında ikaz edici mahiyetteki eserlerdir (Ahmed Paşa, 2017). Siyasetname geleneği Doğu ve Batı'da, ilk ve orta çağlardan başlayarak temellendirilebilir (Levend, 1963). Bu tarz eserler aslen Hint, Yunan ve Çin geleneğine ait olmakla birlikte Türk yönetim düşünce tarihinde de önemli bir yere sahiptir (Coşar, 2012). 10-18. yüzyıllar arasında özellikle Osmanlı döneminde birçok siyasetname kaleme alınmıştır. Eleştiri tarzındaki bu eserler duraklama döneminde artış göstermektedir. İktidardaki krizler, sürekli padişah değişiklikleri, isyanlar ve kaybedilen savaşlarla birlikte bozulmaları önlemek amacıyla yazılan Koçi Bey Risalesi, Kâtip Çelebi'nin Siyaset Nazariyesi, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Nesayih'ul-Vüzera V'el-Ümera'sı bu döneme ait önemli eserlerdendir. Hasan Bey-zade Ahmed Paşa da burada sadece birkaçına işaret edilen siyasetname yazarlarının izinden gitmiş bir devlet adamıdır (Ahmed Paşa, 2017). Yönetim bilimleri literatürü incelendiğinde ağırlıklı olarak M. Weber, F. Taylor, H. Fayol gibi isimlerin karşımıza çıkması Türk yönetim sahasında da Batı tipi bir yönetim anlayışının benimsendiğinin

göstergesidir. Yöneticide bulunması gereken özellikler ve yönetim işlevlerinde de bu anlayışın hâkim olduğu görülmektedir (Aydın, 2018; Eren, 2011; Eryılmaz, 2012; Nohutçu, 2011). Batı'nın yönetim anlayışının özellikle modern zamanlarda Doğu tarafından da benimsendiği, kendi yönetim anlayışı ve geçmiş tecrübeleri göz ardı edildiği düşünüldüğünde siyasetnamelerin incelenmesinin önemi bir kez daha fark edilecektir. Aslında Doğu İslam geleneği yüzyıllar öncesinden kendi yönetim anlayışını oluşturmuştu. Yönetim ve siyasette Bozulmalar meydana geldikçe siyasetname ve nasihatname tarzı eserler kaleme alınarak söz konusu bozukluklar giderilmek istenmekteydi. Bu anlamda siyasetnameleri incelemek Türk yönetim düşünce tarihine ışık tutmak anlamına gelmektedir (Adalıoğlu, 2004).

Çeviri eksikliği siyasetnameler üzerine yapılacak incelemelerin de sınırlı sayıda olmasına neden olmaktadır. Son zamanlarda bu alanda yapılan çalışmaların artışı tarihi farkındalık açısından son derece önemlidir. Bu çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla 17. yüzyıl devlet adamlarından Hasan Bey-zade'nin günümüz Türkçesiyle "*Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu*" adlı eseri incelenmiştir. Siyasetnameyi kaleme alan Hasan Bey-zade Ahmed Paşa ve yaşadığı dönem hakkında bilgiler sunulmuş, ardından eserdeki yönetici tasviri ortaya koyulmuştur. Doküman analizi yöntemi ile eserde kullanılan kavramlar kelime sıklığına göre tablollaştırılmış ve son bölümde bu sonuçlar değerlendirilmiştir.

1. Türk-İslam Yönetim Geleneği ve Siyasetnameler

Türk-İslam tarihi boyunca hem devlet kurma hem de yönetme konularında oldukça köklü bir gelenek oluşturulmuştur. Bu gelenek, hükümdarların yanı sıra düşünürlerin ve danışman niteliğindeki kimselerin de katkılarıyla oluşmuştur. Bu kimseler, devleti erkanına yol göstermek adına kaleme aldıkları siyasetname türündeki eserlerle hem yönetimde yaşanan aksaklıkların giderilmesini hem de hem ideal yönetim anlayışının gerçekleşmesini hedeflemişlerdir. Siyasetnamelerde yöneticilerin teknik özelliklerinden ziyade halka olan ilişkilerine yönelik tavsiyelerde bulunulmuş; hükümdarların düzen, güven ve adalet sağlamak üzere dikkat etmeleri gereken hususlara yer verilmiştir (Canatan, 2014). Devlet erkanına yol göstermek amacıyla kaleme alınan siyasetnameler Türk-İslam yönetim geleneği içinde önemli bir yere sahiptir. Karahanlılar döneminde 1069 yılında Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i, Büyük Selçuklular döneminde 1077 yılında Nizamülmülk'ün Siyasetname'si ve Osmanlı döneminde kaleme alınan birçok siyasetname ile bu gelenek sürdürülmüştür. Özellikle Kanuni sonrası dönemde yönetimde yaşanan aksaklıkların artması siyasetname türündeki eserlerin de artmasına neden olmuştur (Karakoç, 2021).

“İyi bir yönetim ve yönetici nasıl olmalı, devletin çöküşü nasıl durdurulabilir, modernleşme yoluyla yönetimde nasıl gelişme sağlanabilir sorularına cevap arayan” (Eryılmaz, 2012) bu eserlerden başlıcaları; Lütfi Paşa’nın “*Asafname*”, Defterdar Sarı Mehmet Paşa’nın “*Devlet Adamlarına Öğütler*”, Kâtip Çelebi’nin “*Bozuklukların Düzeltmesinde Tutulacak Yollar*”, Farabi’nin “*El-Medinetü’l Fazıla*”, Koçibey’in “*Koçibey Risalesi*” adındaki siyasetnameleridir.

2. Hasan Bey-zade Ahmed Paşa ve Yaşadığı Dönem

Hasan Bey-zade (1046-1636/37) 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın ilk yarısını görmüş bir devlet adamıdır. Merkez bürokrasisinde ve taşrada çeşitli vazifeler ifa etmiştir. Dolayısıyla devlet düzenindeki iyi ve kötü yönleri yakinen gözlemleme fırsatı bulmuştur. Medrese tahsili görmüş, Rumeli ve Anadolu’da çeşitli hizmetlerde bulunmuştur (Baysun, 1953). Söz konusu dönem, Osmanlı Devleti’nin klasik düzeninde ciddi bozulma ve yozlaşmaların görüldüğü yıllardır. Nitekim Hasan Bey-zade’nin Usuli’l Hikem’i kaleme aldığı tahmin edilen 1620 yılı veya ertesi, I. Mustafa’nın sadece üç ay süren iktidarının ardından tahta geçen II. Osman dönemine tesadüf ediyordu. İşte böylesi şartlarda eserini yazan Hasan Bey-zade, dönemin diğer ıslahat yazarları gibi devlet yönetiminde görülen arızalar hususunda devrin sultanını ve devlet adamlarını ikaz etmeyi amaçlamıştır (Baysun, 1952). Osmanlı Devleti’nde, 16. yüzyılda yönetimde bozulmaların artmaya başladığı bilinmektedir (Aykut, 2004). Kanuni Sultan Süleyman döneminin ardından, merkezde iktidar güçlü paşalar ve saray kadınları arasında paylaşılmaya başlanmıştı (Ahmed Paşa, 2017). Bu durum, yönetime hâkim olmak isteyenler arasında yıpratıcı iktidar mücadelelerine ortam hazırlamıştır. Taşrada ise Celali isyanları ve eşkıyalıklar eksik olmuyordu. Doğuda ve Batı’da girilen savaşlarda da beklenen neticeler artık alınamaz olmuştu. Ödemeler, harcamalar ve mükellefler hakkındaki kayıtların güncellenmemesi ve divan kararlarının bile sadece tarihe göre numaralandırılmış olması yönetimin kontrolünün daha da kaybolmasına ve devletin gelir giderlerinin eksik hesaplanmasına neden olmuştur (Ortaylı, 2004). Devletin bu genel hali, dönemin devlet adamları ve düşünürlerini, sorunlara çözüm arama amacı taşıyan eserler yazmaya yöneltmiştir. Bununla birlikte sadece makam beklentisiyle eser kaleme alanların da olduğu da bir gerçektir (Ahmed Paşa, 2017).

3. Eser Hakkında

Hasan Bey-zade Ahmed Paşa'nın Usuli'l-Hikem fi Nizami'l-Âlem adlı eseri geleneksel Doğu İslam siyasetnamelerinin özelliklerini taşımaktadır. Eser, Sultan II. Osman dönemi devlet adamlarından Sadrazam Çelebi (Güzelce) Ali Paşa adına yazılmıştır. Güzelce Ali Paşa'nın 23 Aralık 1619 – 9 Mart 1621 tarihleri arasında görevde bulunduğu bilinmektedir. O halde eser 1620-1621 yıllarında yazıldığı düşünülmektedir. Usuli'l-hikem'in bilinen iki yazma nüshası vardır: Biri İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında, diğeri ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde yer almaktadır (Ahmed Paşa, 2017). Hasan Bey-zade eserde zamanının devlet erkânının, ahlak kitaplarındaki padişahlara, vüzera ve vükelaya faydalı olabilecek düsturları yazması hususunda kendisini teşvik ettiklerini söyler (Ahmed Paşa, 2017). Bunun üzerine Hatib Kasım-oğlu'nun *Ravzatü'l-Ahyar* adlı eserinde, âlemin nizamına faydalı olan düsturları seçip, kısaltmak suretiyle eserini meydana getirdiğini nakleder (Ahmed Paşa, 2017).

Hasan Bey-zade Ahmed Paşa tarafından 1619-1621 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen *Usuli'l-Hikem fi Nizami'l-âlem* günümüz Türkçesiyle “*Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu*” adlı eser dört bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin isimleri şöyledir;

Birinci Bölüm: Saltanatın düzeni ve devletin doğrulukla idaresinin lüzumu hakkındadır. İkinci Bölüm: İstişare, istihare, görüş ve tedbir hakkındadır. Üçüncü Bölüm: Harp aletlerini kullanma, savaşın gerekliliği, askerinin düzeni ve onları savaşa teşvikin lüzumu hakkındadır. Dördüncü Bölüm: Zafer kazanmanın sebepleri, Allah'tan yardım isteme ve düşmanı yenmenin yolları hakkındadır.

4. Bulgular

4.1. Saltanatın Düzeni ve Devletin Doğrulukla İdaresinin Lüzumu Hakkında Bulgular

Hasan Bey-zade eserde saltanatın düzenini sağlamak için yöneticilerin adaletten sapmamalarının, cömert davranmalarının, işi ehline vermelerinin, iyilik ve ihsan sahibi olmalarının gerekliliğini söylemektedir. Ayrıca yöneticileri gaflet içine düşmemeleri, tedbirsiz davranmamaları ve asla ihanete kalkışmamaları konusunda da uyarılmaktadır.

Eserde adaletin öneminden bahsederken anlatımını ayet ve hadislerle desteklemiş ve adaletsiz olan yöneticilerin devletlerinin ömrünün uzun sürmeyeceğini söylemiştir. Bu tavsiyesini de şu hikâye ile desteklemektedir:

“Hz. Musa hemen o gece, Allah’ın yardımıyla Firavun’un huzuruna gelip bir yıl bekledi... Zulmü bir sınıra vardı ki, adalet iksirine benzer şeyden bir iz kalmayıp, günahsız halkın kimini asıp kimini basmakla, ülkenin merkezi olan kahire, keder ve zulüm yurdu olmuştu. Sonra, nihayetsiz korku ve elem veren ilahi rüzgârlar esip, sapıklığa bulaşmış vücudunu yok etti.” (Ahmed Paşa, 2017).

Buna ek olarak adaletin tanımını *“adalet dinin köprüsü ve sultanın gücüdür.”* (Ahmed Paşa, 2017). şeklinde yapmıştır. Yöneticilerin en hayırlısının işinde ve niyetinde adaletli davranan kimsenin olduğunu, sultanın adaletinin olduğu yerde keder çekenin olmayacağını eklemiştir. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere dönemin en çok üzerinde durulan ve en çok önem verilen kavramının adalet olduğu dikkat çekmektedir. Padişahın adaletten yüz çevirmesi durumunda halkın da emirlere uymaktan yüz çevireceği de söylenmektedir.

Liyakat kavramından bahsederken Hasan Bey-zade *“Emrinde daha liyakatli bir kimse bulunmasına rağmen, başka birisini bir yere tayin eden kişi Allah’a, Resulüne ve Müslümanlara ihanet etmiş olur.”* (Ahmed Paşa, 2017). sözleriyle işlerini ehillerine teslim etmeyenlerin sadece halkına değil tüm ümmete de zarar vermiş olduğunu, bu yapılanın da ihanetten farkı olmadığını söylemektedir. Bir başka yerde de iş ehline verilmezse, memlekete bozuklukların gelmesi ve devletin küçülmesinin muhakkak olduğunu ifade etmektedir (Ahmed Paşa, 2017).

Eserde yöneticinin düzeni koruması için sahip olması gereken özelliklerden başlıcaları içinde en önemli görülen iki özellik adalet ve liyakat sahibi olunmasıdır. Nitekim her iki özellik de defalarca vurgulanmış, ayet, hadis ve menkıbelerle örneklenmiştir. Bu özelliklere ek olarak bir diğer önemli meziyet cömert olunmasıdır. Hasan Bey-zade cömertliği tanımlarken hangi kademe olursa olsun insanların elinde olanı muhtaç olanlara paylaşırmasının öneminden bahsetmiştir. Nitekim paylaştıkça Allah’ın malını artıracığını söylemiştir. Ayrıca padişahın reayanın ihtiyaçlarını karşılamaının gerekli olduğunu kendi ifadesiyle,

“Ululuğun sığınağı olan padişahın, eli açık, yani cömert olması lazımdır. Zira halk ona her durumda dünyevi arzuları ve menfaat sağlamak için tabi olurlar.” (Ahmed Paşa, 2017). şeklinde söylemektedir.

Devletin birçok kademesinde çeşitli görevler ifa eden Hasan Bey-zade Ahmed Paşa; devletin ayakta kalabilmesin yalnızca yönetsel meziyetler sayesinde olmadığını, aynı zamanda her insan gibi yöneticilerin de iyilik ve ihsan sahibi kişiler olması gerektiğini düşünmektedir.

Yöneticilerin despot bir yönetim yerine merhametli ve güzel düşünceli kişiler olması gerektiğini de şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Sultanlara lazım olan âlimlere, salihlere ve dua ehline hürmet etme ve onları yüceltme hususlarına öncelik vermeleridir. Nihayetsiz ihsan ve lütufla, zikrolunan kesimlerin kalpleri kazanılmalı, dualarını almalı ve yönetimle alakalı işlerde onlarla istişare etmek suretiyle yardım istemelidir.” (Ahmed Paşa, 2017). Bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere padişahın iyilik ve ihsan sahibi olması, hürmette kusur etmemesi gerektiği son derece önemlidir. Ayrıca saygı ve hürmet konusunda daha nice öğütleri bulunmaktadır. Hem bir tavsiye hem de bir anlamda sert bir uyarı olarak düşünülebilecek *“Babasının tahtına oturan padişah, babasının dostlarına saygı göstermeye alışık olmalıdır. Zira sevgi ve nefretin birbirine yakın olduğu hadis ile beyan olunmuştur.”* (Ahmed Paşa, 2017). sözleriyle saygı gösterenlerin sevgi ile karşılanacağına ancak saygı gösterilmediği halde düşman dahi edinilebileceğine dikkat çekmiştir.

Bu bölümde öne çıkan bir başka özellik ise yöneticilerin akıl ve ilim sahibi, bilgili ve mantıklı kişiler olmalarıdır. Ve hatta bu özellik yalnızca padişahlar için değil vezirler ve diğer devlet idarecileri için de geçerlidir. Zira daha sonra da bahsedileceği gibi istişare gereğince danışılacak kişilerin bilgisiz ve düşüncesiz olması padişahı da yanlış kararlar almaya sevk edecektir.

“Balçıktan yaratılmış olan insanın, güzel işler yapması beklenir.

Kişi yaptığı işlerden dolayı övülür ya da kötülenir.

İnsanı dört şey yüceltir.

İlim, hilm (güzel huy ve davranış), ihsan (iyilik) ve cömertlik.” (Ahmed Paşa, 2017).

Yukarıdaki dizelerde de ifade edildiği gibi akıl ve ilim insanı yücelten şeylerin başında gelmektedir. Ayrıca *“Memleketi padişaha tabi kılmak için her durumda gerekli tedbir almayı bilen, gönlü aydın, akılı ve zeki vezirden, gerçekleri bilen bir komutan gereklidir. Zira yalnız dinin hamisi olan padişahın, ülkenin bütün durumunu bilmesi ve fakına varması, insanın elinden gelen bir durum olmayıp, elbette çok tedbirli bir vezire ihtiyacı olduğu gizli saklı değildir.”* (Ahmed Paşa, 2017). sözleriyle akıllı ve zeki vezirin hem padişah hem de devletin geleceği için ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Bölümün sonlarına doğru Hasan Bay-zade azim ve gayretin zorlukların aşılmasındaki öneminden bahsetmektedir. Düşüncesini *“Kimin gayreti çok olursa, o kişi ümmetin gözünde büyük (değerli) olur. Yani o kimse himmetler derecesine yükselir, ümmetlerin gözüne büyük ve yüce görünür. Yine demişler ki: Azmi çok olanın, kıymeti de çok olur.”* (Ahmed Paşa, 2017).

sözleriyle ifade etmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere yüksek mevkide olanlar bunun için gayret gösterirlerse sadece makam mevki olarak değil insanların gözlerinde de değerli bir yere sahip olurlar.

Eserde sadece yöneticilerde istenen özellikler değil, aynı zamanda istenmeyen özelliklere de yer verilmiştir. Kendi ifadesiyle üç şeyin memleketi helak edeceğini söyler:

“Biri hükümdarın düşüncesine lezzetin ve şehvetin üstün gelmesi. Birisi, bakır ve altın gibi süsleyici güzelliklere düşkünlük. Biri de askerin saf halinde savaştıkları günde cenge gayret göstermeyip, şeriatın açık hükümleriyle ameli terk etmeleridir.” (Ahmed Paşa, 2017).

Kısacası bölüm yönetsel bakımdan incelendiğinde Hasan Bey-zade Ahmed Paşa'nın devlet kademelerindeki görevlerinin etkisiyle yönetimde ortaya çıkabilecek sorunları öngörerek çözümler ortaya koyduğu düşünülmektedir. Ayrıca sadece padişaha değil tüm devlet idaresine tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir. Hasan Bey-zade'nin başlıca öğütleri adil bir yönetim, adaletin de göstergesi olarak işi ehline teslim, akıl ve ilme önem verme, iyilik ve ihsanla güzel siyaset, saygı ve hürmet, azim ve gayretli çalışma olarak sıralanabilir.

4.2. İstişare, İstihare, Görüş ve Tedbir Hakkında Bulgular

Hasan Bey-zade bu bölümde adından da belli olduğu üzere istişarenin öneminden bahsetmektedir. İstişare birinin veya bir heyetin fikrine müracaat etme, görüşünü alma, danışma anlamına gelmektedir. Devlet yönetimi için de divan ya da şu anki kullanımıyla danışma meclisi adı verilen heyetten fikir almak şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Avaner & Özsoy, 2022; Adalıoğlu, 2004). Eserde sultanların kararlarında hatadan sakınmak için âlimlere, akıllı ve tecrübeli kişilere danışmalarının önemini anlatır. Ayrıca işe dua ile başlayıp dua ile devam etmenin lüzumunu vurgular. Danışma meclisinde kimlerin bulunması gerektiği hususu üzerinde durur. İstişarenin önemini vurgularken yine daha önce yaptığı gibi ayet, hadis ve menkıbelerle anlatımını destekler.

“...Hazret-i Muhammed, bütün işleri bilirken, ümmetine geçerli bir sünnet olması için müşavereden geri durmazdı. Şu hâlde, sultanlara ve naiblerine de lazımdır ki, görüşünde tek başına olmayıp, hatadan çekinerek âlimler, bilgili ve tecrübeli kimselerle istişare etmelidir.” (Ahmed Paşa, 2017).

Bu örnekten peygamberin dahi kendisinden daha bilgili kimse olmadığı halde fikirlerine danıştığı kişilerin olduğunu dolayısıyla hükümdarların da bunu örnek alarak bilge kimselerden tavsiyeler alması gerektiğini söylediği anlaşılmaktadır. Ayrıca,

“Tam yetişkin adamın fikri ve meşvereti vardır, yarım adamın fikri vardır ama meşvereti yoktur, adam olmayanın ise ne fikri ne de meşvereti vardır.” (Ahmed Paşa, 2017). sözüyle hem istişarenin ne derece önemli olduğunu göstermekte hem de sert bir dille istişare yapmayanları eleştirmektedir. Örneklerden meşveretin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır ancak, meşverete herkesin dâhil edilmemesi gerektiğini belirtmek unutulmamıştır. Bu kişileri şu sözleriyle açıklar:

“Korkağı dâhil etme, işlerin görülmesinde güçsüzlük eder, yani kalbe zafiyet verir. Hırslıyı dâhil etme, sana gösterişi telkin eder, yani hırs verir. Hasislik ve hırs, Cenab-ı Hak katında kötü zanna sebep olur. Bunları müşavereye dâhil etmek uygun değildir.” (Ahmed Paşa, 2017).

İkinci bölümde dikkat çeken bir diğer nokta düşünme ve tedbire verilen önem olmuştur. Hasan Bey-zade düşünce sayesinde bir ordunun elde edebileceği zaferi tek başına kazanmanın mümkün olduğunu söylemektedir.

“Meydana gelen harpte, düşünme ve tedbirin lüzumlu olduğu muhakkak. Onu inkâr eden ya hileci veya ahmaktır.” (Ahmed Paşa, 2017). sözleriyle de düşüncesizlik ve tedbirsizliği ihanete varacak kadar kötü bir huy olarak gördüğü düşünülebilir. Ayrıca düşüncenin cesur kimsenin yürekliliğinden dahi daha önce geldiğini belirtmiştir.

4.3. Harp Aletlerini Kullanma, Savaşın Gerekliliği, Askerin Düzeni ve Onları Savaşa Teşvikin Lüzumu Hakkında Bulgular

Bu bölümde savaş için askerlerin iyi bir şekilde hazırlık yapmasının gerektiği anlatılır. Sınır muhafızında bulunan askerlerin güçsüzlüğüne, buna karşılık sürekli yeni silahlar icat eden düşmanın güçlendiğine işaret edilir. Ayrıca hükümdar için casusluk ve istihbaratın önemi de örneklerle uzun uzadıya anlatılır. Savaş sırasında düşmanın durumunu bilmenin ve askeri savaşa hırslandırmanın zafere giden yolda ne kadar mühim olduğu hatırlatılır. İncelenen ilk iki bölümde daha çok yönetimle ilgili hususlara değinildiği görülmektedir. Bu ve son bölümde ise daha çok askeri konulardan bahsedildiği, savaşta zafere ulaşmanın yollarının gösterildiği ve bu alanlarda hem hükümdara hem de komutanlara tavsiyeler verildiği görülmektedir.

Savaşın önemi ve savaşta birliği korumak adına yapılması gerekenleri Hasan Bey-zade şu şekilde ifade etmektedir:

“Orduya serdarlık edenlere zorunlu olanlardan biri de, askeri bizzat yoklamalarıdır. Askerin adedine ve düşmanın durumuna bakıp, silahı olmayana cebe, cevşen, at ve savaş aleti tedarik ettirip, muntazam ve mükemmel olmaları hususunda büyük bir gayretle çalışmaları gerekir.” (Ahmed Paşa, 2017).

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi bu hususta görev hükümdardan daha çok komutanlara düşmektedir. Ayrıca daha önce bahsedilen gayretli olmaya ya tekrar vurgu yapmıştır. Savaşta lazım gelen yalnızca askeri teşvikle sınırlı kalmamalı aynı zamanda düşman askerinin savaş aletleri de etkisiz hale getirilmelidir. Tedbir tam da bu noktada karşılık bulmaktadır, çünkü düşman sürekli güçlenmekte ve askerinin her an savaşa hazır hale getirilmesi şart olmaktadır. Hasan Bey-zade yalnızca savaşta değil her an sabırlı olunmasının önemine vurgu yapmaktadır. Sabırlı yüz kişinin iki yüz düşmana bedel olduğunu söylemiştir. Bu tavsiyelerini eski Türk büyüklerinin bir sözüyle desteklemiştir:

“Harbe hazır olan kimsede, dört ayaklı hayvanlara ait huydan şunların bulunması gerekir: Horoz cesareti, aslan kalbi, hınzır hücumu, tilki kurnazlığı, köpek sabrı, karga koruyuculuğu ve kurt akını.” (Ahmed Paşa, 2017).

Bu sözlerden bir askerde olması gereken tüm özellikleri çıkarmak mümkündür. Kurnazlık ve akın gibi özelliklere sahip olunması gerekirken aynı zamanda bir o kadar da koruyucu ve merhametli olunmalıdır.

4.4. Zafer Kazanmanın Sebepleri, Allah’tan Yardım İsteme ve Düşmanı Yenmenin Yolları Hakkında Bulgular

Eserin son bölümünde Hasan Bey-zade bir önceki bölümde olduğu gibi savaşa dair yol haritası çizmektedir. Ayrıca bu yolda Allah’tan yardım istemenin önemine değinmiştir. Eserin diğer bölümlerine göre daha kısa kaleme alınmıştır. Tüm verdiği tavsiyelerini askeri alanda tekrarlayarak bir nevi anlattıklarını pekiştirmiştir. Bu bağlamda yöneticide istenen farklı bir özellik bu başlık altında karşımıza çıkmamaktadır. Ancak anlattıklarını tekrarlaması bakımından önem arz etmektedir ve incelemeye tabi tutulmuştur. Bu hususlardaki ana ilkelerin, askerinin doğruluk ve dürüstlükten ayrılmaması ve Allah’ın emirlerine uyarak takva sahibi olunması gerektiğini söyler. Askeri bu şekilde doğru yola sevk etmede kumandanlara önemli iş düşüğünü belirtir. Zafer için ulemanın dualarının da önemli olduğu düşüncesindedir. Ona göre âlimler, şeyhler, garipler ve fakirler bu hususta son derece kıymetlidir. Kazayı ancak duanın

engelleyeceğini ömrü ise iyiliklerin uzatacağını söylemektedir. Bu kişilerin önemini ayrıca şu sözlerle vurgulamıştır:

“... Bunların dualarının, bütün insanlara ve seçkin kimselere çok faydası olduğu söz götürmez bir hakikattir. Bu taifenin gönüllerini kıracak işlerden sakınmak gerekir. Zira böyle bir durumun tüm halka zararı vardır.” (Ahmed Paşa, 2017).

Hasan Bey-zade eserini son derece anlamlı bir hikâye ile tamamlamaktadır. Bu hikâye aslında tüm anlattıklarının özeti niteliğindedir:

“Nakl olunur ki, Mu'tasım Halife zamanında Karamita (Karmatiler) ortaya çıktığında Mu'tasım, Abbas adlı kumandanı kırk bin kadar askerle bunların üzerine gönderdi. Karamita ancak yedi yüz nefer olduğundan, bunların sayıca azlığına bakarak kumandan Abbas, zaferin kendilerinin olacağını düşündü. Hatta Halife Mu'tasım'a bir de müjde habercisi göndermişti.

Ne vakit ki, iki taraf arasında çarpışma için saflar oluştuğunda Karamita askerinin, canlarını fedaya hazır olarak ittifak ettikleri görüldü. Bağdad askeri ise, rahatına düşkün ve gölgede oturan kimseler olduğundan, Karamita'nun hücum ve hamlesi karşısında hezimetle uğrayıp, çoğu ölmüş ve Abbas esir olmuştu. Bağdad'a Abbas'ın gönderdiği müjdeci, sabah vakti şehre girmiş, öğleden sonra ise hezimet haberi ulaşmıştı.

Hülasa, gurur iyi bir şey değildir. Öyleyse, gaflet ve sapıklığın sebeplerinden, yüce Allah'a teveccüh ve tedbir almakta ihmalden her durumda sakınmak lazımdır.” (Ahmed Paşa, 2017).

5. Yöneticilerde İstenen ve İstenmeyen Özellikler

Hasan Bey-zade Ahmed Paşa'nın *Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu (Usuli'l-hikem fi Nizami'l-âlem)* adlı eseri Türk İslam literatürüne yaptığı katkı bakımından detaylıca incelenmiştir. Eserde yöneticilere verdiği öğütler sıralanmış ve sahip olmaları gereken özelliklere değinilmiştir. Bu bölümde de Hasan Bey-zade'nin bahsettiği özelliklere atfettiği önemi ortaya koyması amacıyla tablolaştırılarak bu özelliklerden bahsetme sıklığı derlenmiş ve anlamlarına ilişkin detaylı açıklamalar yapılmıştır.

Tablo 1. Yöneticilerde İstenen Özellikler

Yöneticilerde İstenen Özellikler	Sözlük Anlamı (https://sozluk.gov.tr/)	Kullanım Sıklığı	Sayfa Sayısı
Adalet	Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2023)	18	23 25 27(6) 28(6) 30(3) 38
İstişare-meşveret	Birinin veya bir heyetin fikrine müracaat etme, görüşünü alma, danışma	13	33 40(6) 41(5) 43
Sabır	Zor koşullar altında cesaret ve metanetini yitirmeme	10	48(7) 49 51(2)
İyilik	Karşılık beklemeden yapılan yardım, lütuf, kerem	8	27 33 35(3) 49 51(2)
Tedbir	Önceden hazırlıklı davranmak, önlemini zamanında almak, müdebbir	6	31 32 43(2) 44(2)
Cömertlik	Para ve malını esirgmeden vermek, eli açık, bonkör	5	29 34

			35(2) 51
Düşünce–makul fikir	Anlayışlı, incelikli davranmak	5	41 42(2) 43(2)
Gayret–azim	Çalışma, çaba isteği. Bir işteki engelleri yenme kararlılığı	5	36(2) 42(2) 46
Cesaret	Güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven, yüreklilik	4	42 48 49(2)
Liyakat	Bir işi en iyi biçimde yapacak düzeyde bilgisi olan, usta, yeterli ve yetkili kimseye yaptırma	4	31(4)
Saygı-hürmet	Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu	4	33 34 38 51
Akıl-ilim	Gerçeği iyi görmek ve ona göre davranmak	3	30 31 35

Tablo 1'e bakıldığında Hasan Bey-zade'ye göre yöneticilerde olması gereken en temel özelliklerin adalet, istişare ve sabır olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra yöneticilerden iyilik ve ihsan sahibi olmalarını, cömert ve cesur olmalarını da istemektedir.

Tablo 2. Yöneticilerde İstenmeyen Özellikler

Yöneticilerde İstenmeyen Özellikler	Sözlük Anlamı (https://sozluk.gov.tr/)	Kullanım Sıklığı	Sayfa Sayısı
Hile	Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, ayak oyunu	3	42(2) 43
Gaflet	Dalgınlık, dikkatsizlik, aymazlık, ihtiyatsızlık	2	30(2)
Korkaklık	Çok çabuk ve olmayacak şeylerden çekinmek, ürkmek	2	43 48
İhanet	Gösterilmesi gereken bağlılığı göstermeme, vefasızlık	2	31 39
Hırs	Bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilmez derecede kuvvetli istek	1	43

Tablo 2'ye bakıldığında Hasan Bey-zade'ye göre yöneticilerde olmaması gereken en temel özelliklerin hile ve gaflet olduğu görülmektedir. Ayrıca yöneticilerin korkak ve hırslı olmamalarını da istemektedir.

Sonuç

Günümüzde Doğu'nun yönetim anlayışında Batı'nın etkisinin olduğu, ancak Doğu'nun da yüzyıllar önce geliştirip sistemleştirdiği bir yönetim anlayışının var olduğu bir kez daha görülmektedir. Batı dünyasındaki yönetim literatürünün Doğu'da da hâkim olmasının en büyük nedenlerinden biri, yönetim anlayışına şekil veren ve özetleyen siyasetnamelerin göz ardı edilmesidir. Hasan Bey-zade eseri oluştururken giriş kısmında melekler, peygamberler, âlim ve bilginler için dualarda bulunmuş, ardından padişahı ve devletin ileri gelenlerini öven methiyeler eklemiştir. Bölümler incelendiğinde, konuların belli bir sistem içinde ele alınarak, tavsiyelerin çeşitli başlıklar altında toplandığı görülmektedir.

Elde edilen bulgulara bakıldığında incelenen eserde yöneticilerde istenen özelliklerin başında adalet kavramı gelmektedir. Adalet eserin farklı yerlerinde 18 kez vurgulanmış, günümüz sözlük anlamıyla benzer şekilde tanımlanmış, ayrıca kutsal bir anlam yüklenmiştir. Kullanım sıklığına göre ikinci sırada yer alan istişare ve meşveret kavramları bir olarak değerlendirilmiş ve eserde 13 kez rastlanmıştır. İstişare yapanların akıllı, yapmayanların ise akılsız olduğu belirtilmiş ve sert bir dille eleştirilmiştir. Yöneticilerin sahip olması gereken özellikler incelenmeye devam edildiğinde karşılaşılan kavramlardan biri de sabırdır. Sabır, eserde 10 kez kullanılmış, sabırlı bir kişinin iki yüz kişiye üstün geleceği şeklinde önemi vurgulanmıştır. Eserde sık kullanılan diğer kavramlar ise iyilik, tedbir, cömertlik, düşünceli olmak gibi özelliklerdir.

Tüm bu özelliklere bakıldığında eserde daha çok sosyal özelliklerin ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Yöneticilerde olmaması istenen özellikler istenenler kadar sık vurgulanmamış, daha çok sayılan adalet, iyilik, istişare, liyakat gibi özelliklerden uzaklaşmaması şeklinde tavsiye edilmiştir. Ancak özellikle vurgulanan birkaç kavram vardır ki bunların üzerinde durmak gerekir. Hasan Bey-zade yöneticilerin hile ve ihanete bulaşmamalarını, hırslarına yenik düşmemelerini ve korkak davranmamalarını özellikle vurgulamıştır. Eserde bu gibi olumsuz özellikler toplamda 10 kez vurgulanmıştır.

Buradan yapılan çıkarım, yöneticilerin tavsiye edilen özelliklerden sapmamasının ne denli önemli olduğudur. Öyle ki bunlardan vazgeçip istikametini kaybeden yöneticinin başarısız olması için başka olumsuz özellikler taşımaya dahi gerek yoktur. Bu çalışmada siyasetnamelerde vurgulanan yönetici tasviri çözümlenmeye çalışılmış, siyasetnamelerde daha çok hangi özelliklere önem verildiği saptanmıştır. İzlenen yol ve oluşturulan metot ile Türk

İslam literatüründe önemli yeri bulunan diğer siyasetnamelerin de incelenmesi ve ortaya kapsamlı bir yönetici tasviri çıkarılması literatüre önemli katkı sunacaktır.

Kaynaklar

- Adalıoğlu, H. H. (2004). Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, 3.
- Avaner, T. & Özsoy, S. (2022). Türk Kamu Yönetiminde İstişarenin Önemi: Yüksek İstişare Kurulu Örneđi. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/25, 22.
- Aydın, A. H. (2018). *Yönetim Bilimi*, Seçkin Yayıncılık.
- Aykut. Ş. N. (2004). *Hasan Bey-zade Tarihi*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baysun, M. C. (1952). Reisü'l-Küttab Küçük Hasan Bey. *Tarih Dergisi* 2, 3-4, 97.
- Baysun, M. C. (1953). Hasan Bey-zade Ahmed Paşa, *Türkiyat Mecmuası*, 10, 321.
- Canatan, K. (2014). *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği*. Doğu Yayınları.
- Coşar, M. (2012). *Siyaset Ahlakı, Abdüsselâm El-Amasî*, Büyüyenay Yayınları.
- Eren, E. (2011). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. Beta Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2012). *Kamu Yönetimi*. Umuttepe Yayınları.
- Hasan Bey-zade Ahmed Paşa, Devlet Yönetimi İçin Bilgelik Kılavuzu*. (2017). Ensar Köse (Düz.), Büyüyenay Yayınları.
- Karakoç, F. (2021). Kamu Yönetimi Disiplininde Yönetim-Siyaset Ayrımına Yönelik Bir Tenkit: Siyasetname'lerde Yönetim Düşüncesi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2, 409.
- Levend, A. S. (1963). *Siyaset-Nâmeler*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı.
- Nohutçu, A. (2011). *Kamu Yönetimi*. Savaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Turhan Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. 2023. <https://sozluk.gov.tr>